

نواها و نغمه‌ها
مؤسسه هنر و ادبیات آئینی عاشورا

سید رحیم عدنانی

فهرست مطالب

سخن مؤلف
چگونگی روند حفظ موسیقی آوازی (ردیف آوازی) در قالب تعزیه، مداحی، منقبت خوانی توسط مداحان، منقبت خوانان و تعزیه خوانان
آشنایی مداحان با موسیقی آوازی و تأثیرات مثبت و منفی این شناخت
استفاده نادرست و بیجا از آهنگ ترانه‌های ضعیف و بی‌محتوا در قالب نوحه یا مولودی و دلایل استفاده از آنها
گرایش بعضی از مداحان به نواها و نغمه‌های سوزناک و عدم استفاده از نواها و نغمه‌های شاد و فرح بخش حتی در مراسم مولودی خوانی:
خش در صدا، دلایل بروز آن و راه‌های برطرف کردن آن:
پیش درآمد
تعاریف آواز
تعاریف صوت
مراحل فراگیری آواز
تکنیک صداسازی
عوامل مؤثر در زنگ صدا
نکات مهم در اجرای تمرینات
شناخت ریتم (وزن خوانی) امری ضروری برای مداحان جهت ساخت آهنگ
دلایل نامگذاری ردیف ایرانی به نام‌های خاص

معرفی ردیف آوازی:

- ۱ - دستگاه شور
- ۲ - دستگاه ماهور
- ۳ - دستگاه چهار گاه
- ۴ - دستگاه سه گاه
- ۵ - دستگاه همایون
- ۶ - دستگاه نوا
- ۷ - دستگاه راست پنج گاه
- ۸ - آواز بیات اصفهان
- ۹ - آواز دشتی
- ۱۰ - آواز افشاری
- ۱۱ - آواز ابوعطا
- ۱۲ - آواز بیات ترك (بیات زند)

سخن مؤلف

(عالم از ناله عشاق مبادا خالی - که خوش آهنگ و فرحبخش نوایی دارد)

وقتی که به تاریخ دقیق نگاه بیندازیم به وضوح می‌بینیم از زمانی که دین اسلام وارد ایران گردید تأثیر سریع و غیر قابل تصور که پیام‌های انسان دوستانه این دین و پیام آوران آن بر مردم ایران زمین گذاشته است موجب آن گردید که حب و دوستی و عشق به پیامبر و اهل بیت (علیهم السلام) و خاندان معصوم ایشان، چنان در دل مردم رخنه کند که ناخودآگاه اشعاری در مدح و ستایش و مظلومیت آن بزرگواران عصمت و طهارت سروده شود. کم‌کم این نیاز احساس شد که این اشعار می‌بایست با صدایی رسا، زیبا، دلنشین و تأثیر گذار اجرا شود و از اینجا بود که تعزیه خوانی، منقبت خوانی، مداحی، مرثیه خوانی و... شکل گرفت و افرادی تحت عنوان مداح، منقبت خوان و تعزیه خوان صدای خود را نثار مدح و وصف صفات و خصوصیات والای پیامبر و اهل بیت و مظلومیتی که بر ایشان در طول دوران ولایت خود وارد شده، نمودند. هر چه این صدا زیباتر و دلنشین‌تر می‌بود تأثیر بیشتری در پذیرش اصول دین اسلام و گرایش مردم به سمت این دین مقدس و ائمه اطهار (علیهم السلام) داشت .

از آنجا که، به دلیل مخالفت پادشاهان صفوی با موسیقی و موسیقی دان‌های آن عصر به خصوص موسیقی آوازی (ردیف آوازی) موسیقی این مرز و بوم توسط مداحان و تعزیه خوانان به صورت سینه به سینه حفظ گردید .

لذا استفاده از موسیقی آوازی ایرانی (ردیف آوازی) در کار مداحان و تعزیه خوانان قدیم يك اصل بسیار مهم و اساسی بود. يك مداح و تعزیه خوان خوب به کسی اطلاق می‌شد که با موسیقی آوازی آشنایی کامل و جامعی داشته باشد و بتواند از این موسیقی به جا و فراخور مجلس استفاده نماید .

در سال‌های گذشته و بالاخص پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و با شروع تهاجمات فرهنگی دشمنان نظام مقدس جمهوری اسلامی تأثیرات مخرب آن در کلیه امور فرهنگی و هنری، شاهد آن هستیم که متأسفانه این تأثیر در کار عده‌ای از مداحان، جلوه خاصی پیدا کرده به نحوی که تعدادی از مداحان بزرگوار که صدای خود را وقف ائمه اطهار (علیهم السلام) نموده‌اند به جای آشنایی و فراگیری اصول صحیح مداحی، ردیف آوازی و شناخت ریتم (وزن خوانی) و خلق آهنگ‌های متناسب با مجلس به تقلید نادرست و استفاده از ملودی‌های ترانه‌های ضعیف و بی‌محتوا روی آورده‌اند و بدون هیچ گونه شناختی از موسیقی آوازی ایرانی اقدام به اجرای نامناسب و نابجای اشعار خود در قالب این گونه آهنگ‌ها می‌نمایند. آشنایی مداحان محترم با موسیقی آوازی (ردیف آوازی) از آن جهت مهم است که اولاً موسیقی سنتی ما ایرانیان، موسیقی عرفانی و مقدس است و شناخت آن یعنی نوعی خودشناسی و متعاقب آن خداشناسی و ثانیاً با استفاده از تکنیک‌ها و ردیف آوازی می‌توانند ضمن حفظ صدای خود و دور نگه داشتن صدا از آفات بدخواندن، متناسب با مجلسی که در آن به اجرای برنامه می‌پردازند و با توجه به موضوع اجرا (مرثیه خوانی، مولودی خوانی، نوحه سرای و...) با استفاده از تکنیک درست خواندن، اقدام به انتخاب دستگاه فراخور مجلس و شعر مناسب، سنگین و متناسب با شأن و منزلت اهل بیت (علیهم السلام) توسط مداحان بزرگوار و خودداری از آهنگ‌های سخیف و بی‌محتوا نمایند و نظر به اینکه مداحان محترم می‌بایست، ساعت‌های متمادی و بی‌وقفه به اجرای برنامه بپردازند، شایسته است ضمن مطالعه دقیق این جزوه و اجرای تمرینات عملی که در حین برگزاری کلاس‌ها صورت می‌گیرد بتواند ضمن رعایت اصول درست خواندن و دوری از فشارهای بی‌مورد به صدا، با استفاده بجا و مناسب از دستگاه‌های ردیف آوازی اقدام به اجرای برنامه‌ی خود نمایند.

هر چند که باید اذعان داشت فراگیری اصول صدا سازی، تکنیک آواز و ردیف آوازی به ۶ الی ۷ سال زمان نیاز دارد و در این مقوله اندک نمی‌گنجد. لذا در این فرصت اندک به صورت اجمالی و مختصر اشاره‌ای کلی بر مباحث بالا خواهیم داشت .

چگونگی روند حفظ موسیقی آوازی (ردیف آوازی) در قالب تعزیه، مداحی، منقبت خوانی توسط مداحان، منقبت خوانان و تعزیه خوانان:

وقتی به مطالعه دقیق تاریخ موسیقی می‌پردازیم، شاهد آن هستیم که موسیقی آوازی (ردیف آوازی) بقا و حفظ خود را تا حدود بسیار زیادی مدیون تعزیه خوانان، منقبت خوانان و مداحان گذشته و بالاخص در عصر صفویه می‌باشد. به دلیل توجه بیش از حد پادشاهان سلسله صفوی به مذهب و شعائر مذهبی، موسیقی موجب بی‌توجهی قرار گرفت تا حدی که در صورت مشاهده یک موسیقیدان، انگشتان او را قطع می‌کردند و در صورت تکرار فعالیت موسیقایی دستور کشتن او می‌دادند.

خیلی از موسیقیدانان آن زمان که عرصه را برای فعالیت خود تنگ می‌دیدند و جان خود را در خطر می‌دیدند یا در خفقان به سر می‌بردند و سکوت اختیار می‌کردند و یا به خاطر حفظ جان خود و خانواده شان از شهر و دیار خود می‌گریختند و به جاهای دور دست و امن پناه می‌بردند در آن دوران خفقان چون پادشاهان صفویه به موسیقی مذهبی، آئینی و اشاعه مذهب شیعه توجه خاص و ویژه‌ای داشتند لذا برای مداحان و تعزیه خوانان اهمیت و ارزش فوق العاده‌ای قائل بودند. بنابر این موسیقی سنتی ما ایرانیان به خصوص موسیقی آوازی توسط تعزیه خوانان، منقبت خوانان و مداحان به صورت سینه به سینه حفظ گردید و به نسل‌های بعدی منتقل گردیده و از خطر نابودی، نجات یافت. چه بسا اگر مداحان و تعزیه خوانان عصر صفوی نبودند مشخص نبود چه بلایی بر سر موسیقی سنتی می‌آمد؟!

آشنایی مداحان با موسیقی آوازی و تأثیرات مثبت و منفی این شناخت :
موسیقی آوازی بخش مهمی از موسیقی هر کشور به خصوص ایران را تشکیل می‌دهد. کلیه نواها و نغمه‌هایی که ما در قالب موسیقی سنتی، فولکلور، کلاسیک، پاپ و مداحی و تعزیه خوانی می‌شنویم به نوعی شامل یکی از دستگاه‌ها و در چهارچوب گوشه‌ای مشخص از ردیف آوازی می‌باشند. در اثر موارد خیلی از دوستان مداح بدون آنکه بدانند در چه دستگاه و یا در گوشه‌ای می‌خوانند و آیا می‌بایست فراخور حال آن مجلس در آن دستگاه بخوانند یا خیر به اجرای خود ادامه می‌دهند.

حال آنکه هر کدام از دستگاه‌ها و گوشه‌های آواز ایرانی به نوعی ارتباط با موضعی خاص دارد و می‌بایست به مناسبت خاصی اجرا گردد. به عبارتی مصداق جمله معروف "هر سخن جایی و هر نکته مکانی دارد" می‌باشد.

نکته‌ای که مداحان اهل بیت (علیهم السلام) باید به آن توجه داشته باشند این که شرایط زمان و مکان است که به ما می‌گوید در این مکان و زمان چه دستگاهی، چه گوشه‌ای و چه شعری خوانده شود.

در موسیقی آوازی هر دستگاه باید در شرایط خاص خود اجرا شود. شعری فراخور آن دستگاه و یا گوشه برای اجرا انتخاب شود. بعنوان مثال کسی که می‌خواهد آوازی در دستگاه همایون بخواند که حال و هوای این دستگاه، تداعی کننده غم و اندوه می‌باشد. لذا اشعار شاد و فرحبخش به هیچ وجه مناسب این دستگاه نمی‌باشد و از آن بدتر اینکه در مجلسی مثل مولودی خوانی که می‌باید از نغمه‌های شاد استفاده شود، دستگاه همایون اجرا گردد!

یک مداح موفق و حرفه‌ای باید ردیف آوازی را بداند تا تشخیص دهد در مجالس مختلف، چه دستگاه، چه گوشه و چه شعری را به کار ببرد چه بسا دوستانی که به خاطر عدم آشنایی با ردیف آوازی، بی‌جهت و بی‌مورد اقدام به خواندن قطعاتی می‌کند که هیچ ارتباطی با مجلس ندارد. لذا با توجه به مطالب بالا می‌توان نتیجه گرفت که تأثیرات مثبت و منفی آشنایی مداحان محترم با ردیف آوازی به شرح زیر می‌باشد :

(تأثیرات مثبت):

- ۱ - از دستگاه‌ها و گوشه‌های مختلف به اقتضای حال مجلس، به موقع و به جا استفاده می‌کند.
- ۲ - بهترین و مناسب‌ترین شعر را برای هر دستگاه و گوشه انتخاب می‌کند (ذکر این نکته در این جا لازم و ضروری است که مداحان بزرگوار می‌بایست حتما با انواع شعر و اوزان مختلف شعری

آشنایی کامل داشته باشند چرا که زمانی می‌توان گفت يك گوشه آوازی، به خودی خود ارزشی ندارد)

۳ - اصول صحیح آواز خواندن مثل تکنیک، مترآواز، سکوت‌ها و کشش‌های مناسب و به جا را رعایت می‌کند .

۴ - موجب زیبایی و به اصطلاح اهل فن عطر آواز می‌گردد .

۵ - رمز موفقیت موسیقی ایرانی، تأثیر پذیری و لذت بردن مخاطبین از کلام می‌باشد. آشنایی با ردیف آوازی در کار مداحان اهل بیت (علیهم السلام) این تأثیر پذیری را صد چندان می‌کند .

۶ - آشنایی مداحان با اصول درست خواندن (تکنیک‌های آوازی) اولاً موجب حفظ صدا و دور داشتن صدا از آفات و آسیب‌های وارده به تارهای صوتی می‌گردد، ثانیاً توان مداح را برای اجرای طولانی و در عین حال با کیفیت و مؤثر افزایش می‌دهد.

۷ - قدرت ساخت و خلق آهنگ‌های سنگین و وزین را افزایش می‌دهد.

(تأثیرات منفی:)

۱ - فشار بیش از حد به صدا و از بین بردن تارهای صوتی

۲ - ایجاد خش در صدا که رفع آن به مرور و با اجراهای غلط و غیر اصولی، غیر ممکن می‌گردد.

۳ - استفاده نادرست از ردیف آوازی به دلیل عدم آگاهی و شناخت (در مجلسی که می‌بایست چهارگاه بخواند، همایون می‌خواند در جایی که باید بیات اصفهان بخواند، ماهور اجرا می‌کند).

۴ - استفاده از آهنگ‌های غیر مذهبی، و تکراری که در فرهنگ ایرانیان جایی ندارد.

۵ - کم شدن مخاطبین.

استفاده نادرست و بیجا از آهنگ ترانه‌های ضعیف و بی‌محتوا در قالب نوحه یا مولودی و دلایل استفاده از آنها:

همانگونه که در مقدمه اشاره شد در این برهه خاص از زمان که نظام مقدس جمهوری اسلام ایران در تیرس انواع تهاجمات فرهنگی دشمنان نظام اسلام قرار دارد، یکی از بهترین و مؤثرترین راه‌های اینگونه تهاجمات، انتشار موسیقی‌های مبتذل، پوچ و بی‌محتوا می‌باشد که متأسفانه تعدادی از جوانان خام و کم‌تجربه بدون هیچ‌گونه اطلاع و آگاهی کورکورانه از آنها استفاده می‌کنند حتی فراتر از آن خیلی از موسیقیدانان نیز آن آهنگ‌ها را در قالب موسیقی سنتی، محلی، پاپ و کلاسیک استفاده می‌کنند و بدتر از آن اینکه تعدادی از دوستان مداح نیز به تقلید و استفاده نا به جا و نادرست از این آهنگ‌ها می‌پردازند که این امر موجب ثقیل شدن آهنگ‌های مداحی طی چند سال گذشته گردیده است.

بر هیچ قوم و ملتی پوشیده نیست که در سراسر جهان اسلام هیچ کشوری به اندازه ایران در حفظ ارزش‌های نظام مقدس اسلام و پایبندی به دستورات پیامبر اکرم اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم)، ائمه اطهار علیهم السلام و اهل بیت علیهم السلام و پیروی از این دستورات از هیچ تلاش و کوششی دریغ نکرده است آنگاه تعدادی از ذاکرین و مداحان ما به جای استفاده از آهنگ‌های مناسب و درخور شأن و منزلت اهل بیت علیهم السلام از آهنگ‌های ثقیل و بی‌محتوا و ضعیف استفاده می‌کنند. به نظر اینجانب، این امر دلایل متعددی دارد که به اختصار به شرح چند مورد می‌پردازم.

۱ - از ۸۰ درصد آهنگ‌هایی که توسط صدا و سیما پخش می‌شود برگرفته از ترانه‌های مبتذل و بی‌محتوای خوانندگان خارج از کشور می‌باشد که با تغییر شعر مجدداً با کیفیتی به مراتب ضعیف‌تر اجرا و به وفور پخش می‌شوند. لذا برخی از دوستان مداح زحمت مطالعه، تحقیق، فراگیری و خلق و تولید آهنگ‌های مناسب را به خود نمی‌دهند و خیلی راحت از این آهنگ‌ها استفاده می‌کنند.

۲- توجهی مسئولین محترم سازمان صدا و سیما و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به موسیقی اصیل و غنی ایرانی که ریشه در فرهنگ، آداب، رسوم و اعتقادات دیرینه ما ایرانیان دارد یکی دیگر از دلایل آن می‌باشد.

۳ - عدم آشنایی خیلی از مداحان با موسیقی آوازی (ردیف آوازی) و نداشتن اطلاعات جامع و کامل مربوط به کار خود یکی از مهم‌ترین دلایل آن می‌باشد.
مداحی نیز مانند هر هنر دیگری دارای اصول و قواعد خاصی می‌باشد، یک مداح خوب باید به تمامی اصول و تکنیک‌های مربوط به کار خود اعم از (فن بیان، ردیف آوازی، شناخت ریتم، مطالعه دقیق تاریخ اسلام و موارد دیگر) به خوبی آگاهی داشته باشد تا بتواند با مدد از خداوند متعال و ائمه اطهار (ع) و به کمک سواد و قدرت خلاقیت خود به ساخت آهنگ‌های سنگین، وزین و در خور شأن و جایگاه اهل بیت (علیه السلام) پردازد.

۴ - متأسفانه مسئولین محترم دفتر موسیقی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در طی سال‌های اخیر براحتهای به هر اثری با هر شعری که به شورای موسیقی آن دفتر ارسال می‌شود، مجوز انتشار می‌دهد که همین امر موجب تولید و انتشار انبوه آثار ضعیف در قالب موسیقی سنتی، فولکلوریک، پاپ، کلاسیک و مذهبی گشته و چون این آثار براحتهای در اختیار مداحان محترم قرار می‌گیرد بنابراین برخی از این دوستان به جای آنکه حساب شده و با تفکر و تأمل به ساخت آهنگ‌های مناسب کار خود پردازند خیلی سریع با تغییر شعر آهنگ‌های ذکر شده و جایگزین کردن اشعار مذهبی به خیال خود آهنگ سازی می‌کنند. (یاد آوری ۲ نکته در اینجا ضروری است اول آنکه خیلی از آهنگ‌هایی که مداحان محترم خود بر روی اشعار مذهبی می‌گذارند و به دور از آهنگ‌های تقلیدی و تکراری است به دلیل عدم شناخت این عزیزان از ریتم و وزن و ردیف آوازی و عدم ارتباط درونی با محتوای شعر به هیچ وجه آهنگ‌های مناسب و در خور شأن و مدح مقام والای ائمه اطهار نمی‌باشند و نکته دوم اینکه الحق و الانصاف نباید از بسیاری از آهنگ‌های فوق‌العاده زیبا و قوی و غنی دوستان مداح که به دور از هر گونه تقلید بوده و حاصل خلاقیت و زحمت ایشان می‌باشد براحتهای گذشت).

۵ - آخرین و مهم‌ترین دلیل این امر از دیدگاه اینجانب نبود آهنگ سازان حرفه‌ای و باسواد در زمینه موسیقی مذهبی می‌باشد.

همانگونه که یک خواننده برای آنکه بتواند کار خود را به بهترین شکل ممکن اجرا کند به یک آهنگ ساز خوب و قوی نیاز دارد مداحان نیز از این قضیه مستثنی نیستند به نظر من می‌بایست آهنگسازان زیادی را در زمینه موسیقی مذهبی پرورش داد که بتواند با شناخت کامل از علم موسیقی، اصول آهنگ سازی و تاریخ اسلام به خلق آثار جاودان پردازند و مداحان بزرگوار با استفاده از این آهنگ‌ها تمام هم و غم خود را بر روی اجرای دست و اصولی آن آهنگ بگذارند که البته این امر به چند سالی زمان نیاز دارد و در عین حال برای مداحان شهرستانی کمی سخت می‌باشد.

گرایش بعضی از مداحان به نواها و نغمه‌های سوزناک و عدم استفاده از نواها و نغمه‌های شاد و فرح بخش حتی در مراسم مولودی خوانی:

طی چند سال گذشته، اکثر مواقع وقتی که چه از طریق برنامه‌های صدا و سیما و چه حضوراً در مساجد و تکایا و حسینیه‌ها و مناسبت‌های مختلف برنامه‌های هنرمندان مداح را می‌شنویم، آنچه که بیشتر از هر چیز در کار این عزیزان دیده می‌شود، حال و هوای غم و اندوهی است که تقریباً تمامی برنامه‌های ایشان سایه افکنده است و مشترك می‌باشد.

خیلی مواقع، بنده - شخصاً - در مراسم مولودی خوانی شاهد آن بوده‌ام که خیلی از مداحان اهل بیت، بیشتر از آنکه مردم را شاد کنند آن‌ها را به گریه انداخته‌اند از اشعاری استفاده می‌کنند که مظلومیت ائمه را به تصویر می‌کشند تا شجاعت، دلیری و سایر خصوصیات ایشان را.

از آهنگ‌هایی استفاده می‌شود که دارای حال و هوای غمناک می‌باشند و ناخودآگاه اشک از چشمان مردم سرازیر می‌شود. قبلا نیز گفته‌ام "هر سخن جایی و هر نکته مکانی دارد" در جایی باید مردم را گریاند و در جایی باید آن‌ها را خنداند.

خیلی مواقع آهنگ‌های شاد و پر از شور و حس و حال بهتر از آهنگ‌های غمناک می‌توانند در به تصویر کشیدن چهره ائمه اطهار (علیه السلام) و خاندان پاکشان، موثر باشند.

درست است که ائمه اطهار (علیه السلام) در نهایت مظلومیت و ستم به سر می‌بردند و خیلی از این عزیزان نیز در نهایت ظلم و ستم یا به درجه رفیع شهادت نائل گردیدند یا دار فانی را وداع گفتند؛ اما این‌ها دلیلی بر آن نیست که مداحان عزیز بیشتر به سمت و سوی آهنگ‌های غمناک روی آورند. افتخار ما مسلمانان به شجاعت، رشادت، دلیری، مردانگی، ایثار، شهامت و هزاران خصوصیت حضرت علی (علیه السلام) و خاندان پاک ایشان می‌باشند. ما چگونه به خود اجازه می‌دهیم که این افتخار را با ناله به گوش جهانیان برسانیم؟ مگر از حسین (علیه السلام) با گذشت‌تر و فداکارتر در سراسر گیتی، کسی را سراغ داریم؟ که اینگونه ایشان و خاندانش را جلوه می‌دهیم؟

زمانی که در سوگ حسین (علیه السلام) یا سایر اهل بیت می‌نشینیم، پر واضح و مسلم است که باید بر مظلومیت این عزیزان اشک بریزیم اما وقتی که داریم در سالروز این عزیزان به شادی و دست زدن می‌پردازیم، حق نداریم با آهنگ‌های غم‌ناک با احساسات مردم بازی کنیم.

بنده خیلی مواقع شاهد آن بوده‌ام که بعضی از مداحان عزیز در مولودی خوانی‌ها چند دقیقه‌ای مختصر مردم را به دست زدن تشویق می‌کنند (هر چند که آهنگ آن‌ها سراسر غم و اندوه است).

بلافاصله ۳۶۰ درجه تغییر جهت داده و شروع به خواندن روضه کرده و اشک مردم را در می‌آورند. یکی از دلایل این امر این است که از دیرباز که مداحان، مرثیه سرایان و تعزیه خوانان کار خود را آغاز کرده‌اند بیشتر از هرچیز به مظلومیت و ظلم و ستم وارده بر ائمه اطهار (علیه السلام) اشاره داشته‌اند و این هم برای اکثر مداحان و هم برای مردم به صورت یک عادت درآمده است که باید در مراسم مداحی فقط گریه کنیم ولو اینکه در روز تولد این عزیزان باشد.

یکی دیگر از دلایل این امر این است که خیلی از مداحان عزیز به دلیل عدم آگاهی از موسیقی آوازی با دستگاه‌های شاد و فرح بخش و نشاط آوری که در موسیقی ما وجود دارد آشنایی ندارند. درست است که می‌گویند موسیقی ایرانی، موسیقی غمناکی است ولی باور کنید اینگونه نیست.

ما می‌توانیم مولودی‌های شاد و پر نشاط را در چهارچوب همین موسیقی اجرا کنیم. مطمئن باشید آشنایی با ردیف آوازی و به خصوص دستگاه‌های شاد مثل شور، ماهور، چهارگانه و... به مداحان عزیز این کمک را می‌کند که در چهارچوب دستگاه‌های ذکر شده و با تکیه بر ذوق خود به ساخت آهنگ‌های شاد در وصف رشادت‌های ائمه اطهار (علیه السلام) بپردازند.

خش در صدا، دلایل بروز آن و راه‌های برطرف کردن آن:

حنجره (جعبه صدا) در پشت تیروئید (سبب آدم) قرار دارد. تارهای صوتی ۲ نوار محکم از بافت‌اند که از جلو به عقب می‌روند. سبب آدم دارای ۲ ساختار غضروفی شکل است استفاده بیش از حد از صدا می‌تواند منجر به خستگی شدید یکی یا همه این عضلات شود که نتیجه آن خمیدگی تارها می‌باشد. فشار بیش از حد به صدا و عدم استفاده صحیح از تارهای صوتی باعث بروز تاول‌هایی بر روی آن‌ها می‌گردد هرچه این فشار بیشتر و بیشتر شود این تاول‌ها به هم نزدیک و نزدیک‌تر می‌گردند که اولاً موجب کم شدن حجم صدا، و ثانیاً باعث ایجاد خش در صدا می‌گردد.

اما منظور از خش در صدا چیست؟

وقتی که دقیق به صدای خش دار گوش کنیم می‌بینیم که در بین صدا رگه‌ای شبیه به یک خط مستقیم وجود دارد که جنس صدای آن خشن و نامطلوب است و موجب می‌گردد طراوت، زیبایی، رسایی، شادابی و لطافت صدا از بین برود و خیلی زود خسته شود. دلایل ایجاد خش در صدا عبارتند از:

۱ - گرم نکردن صدا

۲ - عدم استفاده صحیح از تارهای صوتی

۳ - نداشتن تکنیک صحیح

۴ - استفاده زیاد و بیش از حد تارهای صوتی

نکته‌ای که لازم است دوستان مداح به آن توجه ویژه‌ای بکنند این است که برای آنکه عمر صدایشان کم نشود باید خیلی مراقب صدای خود باشند. اگر به طرز صحیح و اصولی از صدای خود استفاده نکنند، خیلی زود صدای خود را از دست داده و برطرف کردن خش از صدا، تقریباً غیر ممکن می‌گردد اما راه‌های برطرف کردن آن عبارتند از:

۱ - استراحت صوتی (یعنی به فراخور گرفتگی خشی که در صدا ایجاد شده، مدتی را که حد اقل ۱ ماه می‌باشد، آواز نخوانیم حتی کمتر صحبت کنیم)

۲ - فراگیری اصول صداسازی و تکنیک آوازی

۳ - داشتن آرامش روحی، روانی در همه حال و دوری از فشارهای عصبی (عصبانیت و فشارهای عصبی یکی از آفت‌های صدا است.)

با توجه به اینکه مداحان عزیز در اکثر به فراخور حال مجلسی که در آن قرار دارند شروع به داد زدن و استفاده نادرست از صدای خود می‌کنند بعضاً شاهد آن هستیم که مرتباً دچار گرفتگی صدا می‌شوند. این استفاده نادرست از تارهای صوتی خود باشند. به موقع و به جا از صدای بپردازند می‌بایست خیلی خیلی مواظب تارهای صوتی خود باشند. به موقع و به جا از صدای خود استفاده کنند، از داد و فریادهای بی مورد خودداری کنند، حتماً قبل از اجرا سیستم صوتی را به دقت چک کنند، سیستم‌های صوتی فاقد کیفیت که صدایی شبیه بلندگوهای بوقی دارند باعث خسته شدن صدا، فشار به صدا و در نهایت بروز خش می‌گردد.

پیش درآمد

بارها دیده شده است يك مداح از بدو ورود به کار خود و بدون هیچ مقدمه‌ای (از قبیل آشنایی با صدای خوش و امکانات و توانایی حنجره خود) به همراه مداحانی که مدت زیادی به این کار مشغول می‌باشند با دستگاه و آوازهای دلنشین و پیچیده، آشنا می‌شوند از طرفی کسانی را می‌توان یافت که پس از سال‌ها آموزش و کار در خصوص ردیف و دستگاه‌های موسیقی اصیل ایرانی، هنوز شناخت و آگاهی درستی از صدای خدادادی نداشته و در مواقع دارای صدایی تقلیدی و مصنوعی هستند.

مطالب فوق و خصوصا نبود يك برنامه مدون آموزشی در خصوص آواز سنتی و ریشه‌دار این مرز و بوم، اینجانب را بر آن داشت تا نتیجه سال‌ها کار و تفحص خود را در این زمینه در قالب يك دوره کلاس‌های فشرده - در خصوص نحوه صداسازی و پرورش حنجره و آشنایی اجمالی با ردیف آوازی عرضه نمایم.

مداحان عزیز در این دوره فشرده با موارد نظری و عملی صداسازی و ردیف آوازی آشنا شده و طی تمرینات ارائه شده می‌توانند مخرج واقعی صدای خود را یافته و پس از تقویت و پرورش صدای خود نسبت به فراگیری و خواندن ردیف‌های آوازی اهتمام ورزند. در این رابطه تعدادی از دستگاه‌ها و گوشه‌های آوازی که لازم است مداحان محترم با آنها آشنا شوند، آموزش داده می‌شوند تا مداح نتیجه تمرینات خود را در خصوص صداسازی با خواندن این گوشه‌های ردیف ملاحظه نماید. در خاتمه خلاصه‌ای از اندرزهای کنفسیوس در خصوص هنر یادگیری و یاددهی جهت استفاده عزیزان ارائه می‌شود.

کنفسیوس برای هنر یاد دادن و یادگرفتن ۳ شرط اصلی ذکر می‌کند:

۱ - یاد دهنده و یاد گیرنده باید ذوق و شوق آتشین در دل خود احساس کند و این فن ظریف را از ته دل و بیش از هر چیز دوست بدارند او این دوست داشتن را یکی از صفات خاص پسندیده مردان آزاده می‌شمارد.

۲ - در فن یادگرفتن، به کار انداختن قوه فکر هم لازم است، یعنی سخنان، درس‌ها و بیانات آموزگار را طوطی‌وار فراگرفتن، نتیجه‌ای ندارد و شاگرد باید خود درباره آن مسائل فکر کند و بسنجد و آن مطالب را با افکار و احساسات خود بیاراید تا از تحصیل خود سودی ببرد وگرنه این تحصیل مغز را ناتوان می‌سازد، همچنان که خوردن چیزهای دیر هضم معده را خسته و ناتوان می‌سازد.

۳ - شرط اساسی آن است که به حقیقت آنچه یاد گرفته می‌شود عمل کنند. آموزگار و دانش‌آموز باید زندگی خود را نمونه و نشانه درخشانی از آنچه می‌آموزند قرار دهند وگرنه مانند کسانی هستند که راهی را شناخته‌اند ولی از آن راه نمی‌روند و یا مانند بیمارانی هستند که داروی شفابخش را از طبیب گرفته‌اند ولی آن را نمی‌خورند.

تعاریف آواز

آواز ایرانی شامل ۷ دستگاه (شور "مادر دستگاه‌ها"، ماهور، همایون، چهارگاه، سه گاه، نوا و راست پنجگاه) پنج آواز (ابوعطا، بیات ترک، افشاری، دشتی و بیات اصفهان) می‌باشد.

اکنون بعضی تعاریف و اصطلاحات رایج در این خصوص ارائه می‌شوند:

۱ - دستگاه: در لغت به معنی مجموع اجزایی که يك كل را تشکیل می‌دهند، می‌باشد یعنی يك مقام کامل موسیقی شامل گوشه‌ها و تکه‌هایی که در فواصل درجات آن مجموعه قرار دارند. به عبارتی دیگر دستگاه به يك سلسله تکه‌هایی که پشت سر هم تحت فواصل مشخص به طرف اکتاو درآمد حرکت می‌کنند و خاصیت خودشان را نسبت به محور درآمد و نسبت به تکه‌های قبلی و بعدی خود از دست نمی‌دهند اطلاق می‌شود. (درآمد در اکتاو و اکتاوهای دیگر قابلیت تکرار دارند).

۲ - گوشه: جزئی از دستگاه و آواز را گوشه می‌نامند. هر دستگاه دارای تعدادی گوشه است که دارای تقسیمات جزء نیست. وسعت آن از حدود هفت نت تجاوز نمی‌کند.

۳ - ردیف: به مجموع گوشه‌های هر يك از مقامات یا دستگاه‌های موسیقی گفته می‌شود همچنین به ترتیب قرار دادن گوشه‌ها در يك دستگاه و نیز مجموع مقامات ایرانی اطلاق می‌شود.

۴ - تحریر: یا غلت یا چهچه در لغت. به معنی نوشتن و آزاد کردن است اما در موسیقی صوتی را گویند که بین فواصل نزدیک پی در پی اجرا می‌شود.

۵ - ترانه و تصنیف: مجموعه آهنگ‌ها و اشعار دارای وزن که مقصود و معنایی را بیان می‌کند که هم در گوشه‌های آواز و دستگاه می‌توان گردش کند و هم می‌تواند از يك گوشه سرچشمه بگیرد.

۶ - ملودی: (آهنگ) عبارت از لحن، آواز، نوا، راه و پرده است که در اصطلاح کنونی موسیقی با کلام و بدون کلام است.

۷ - آواز: به معنی صوت، نغمه، بانگ یا آهنگ با کلام است. جزئی مستقل از دستگاه‌های موسیقی ایرانی را گویند که دارای گوشه‌های مختلفی باشد.

۸ - فاصله: نسبت صدای بین ۲ نت از نظر زیر و بمی را گویند.

تعاریف صوت

صوت پدیده‌ای در طبیعت است که انسان با گوش خود احساس نموده و یا اصطلاحاً می‌شنود. به نوعی هر چه با گوش احساس شد، صوت می‌باشد. ارتعاش و لرزش اجسام مادی مانند سیم‌های يك ساز سه تار، موجب پیدایش امواج صوتی می‌شود هر قدر حرکت ارتعاشی يك جسم منظم‌تر باشد، صدا، موسیقایی‌تر بوده و در غیر این صورت می‌تواند آزار دهنده نیز باشد . پارامترهای زیر جهت مشخص کردن يك صوت به کار می‌روند :

طول موج و فرکانس: از آن جا که صوت به صورت موجی حرکت می‌کند، دارای طول موج بوده و اندازه طول موج تعیین کننده زیر یا بم بودن صدا می‌باشد. تعداد طول موج در واحد زمان را فرکانس می‌نامند .

شدت صوت: میزان قوت و یا ضعف صدا را شدت صوت می‌نامند که واحد دسی بل (db) سنجیده می‌شود در واقع شدت صوت نمایانگر وسعت صدا می‌باشد .
ارتفاع صوت: با طی کردن صدا به صورت پله‌وار از حالت بم به حالت زیر ارتفاع صوت افزایش می‌یابد .

طنین و زنگ: عامل اصلی رزنانس است که به صدا تن زیبا و موج و درخشان می‌دهد. طنین صدا عامل مهمی در زیبایی آن است. صدای انسان را به ۶ بخش به صورت تقسیم کرده‌اند .

(زنان :)

- ۱ - سپرانو (زیر)
- ۲ - متوسپرانو (متوسط)
- ۳ - آلتو یا کنترآلتو (بم)

(مردان :)

- ۱ - تنور (زیر)
- ۲ - باریتون (متوسط)
- ۳ - باس (بم)

در قدیم از دستگاهی به نام اسیلوگراف (صوت نگار) و امروزه اسیلوسکوپ جهت مشاهده و ثبت صوت استفاده می‌شود .
مطلوب‌ترین حدود ایرانی با فرکانس صوت ۱۲۹ الی ۶۲۵ نوسان در ثانیه تعیین شده است .

مراحل فراگیری آواز

متقاضی آموزش می‌بایست ابتدا تست بدهد تا هنرآموز تشخیص دهد که آیا او توان تحریر زدن و بازی با صدا را دارا می‌باشد یا خیر. در این خصوص می‌توان به عوامل زیر اشاره نمود :

- ۱ - برخورداری از صدای خوب به این معنی که در یکی از حالات شدت صوت، رنگ و طنین و ارتفاع صوت، توانایی داشته باشد. البته توانایی کامل در این حالات تقریباً نادر است .
- ۲ - داشتن گوش حساس و استعداد در زمینه موسیقی به طوری که بتواند موسیقی را به درستی شنیده و فواصل را صحیح تشخیص دهد .
- گرچه موارد فوق جزء ضروریات می‌باشند اما در واقع کافی نبوده و جهت جلوگیری از بروز مسائل و مشکلات بعدی، لازم است موارد زیر نیز مد نظر قرار گیرد :
- ۳ - داشتن علاقه و پشتکار جهت فراگیری
- ۴ - درك ریتم و متر زمان‌بندی آواز (منظور از ریتم و متر در آواز، مدت زمان استاندارد است که می‌بایست اجرای آواز طول بکشد نه خیلی تند نه خیلی آهسته و کشیده)
- ۵ - خلاقیت و ابداع به گونه‌ای که قابلیت تجزیه و تحلیل را داشته و طوطی وار یاد نگیرد .
- ۶ - داشتن جرأت خواندن و نداشتن رودربایستی با صدای خود .
- ۷ - دارا بودن فرهنگ خوب خانوادگی و گوهر پاك انسانی

با فرض اینکه متقاضی شرایط فراگیری آواز را داراست باید مراحل ذیل را طی نماید :

- ۱ - آشنایی کامل به توانایی صدای خود و استفاده از تکنیک‌های صدا سازی و پرورش حنجره جهت تقویت صدا.
- در این خصوص بهتر است يك هنرجو با نت موسیقی و سلفژ آشنایی داشته و از دهان و حنجره خود جهت ادای این نت‌ها استفاده کند .
- ۲ - آوازه‌ها و دستگاه‌های موسیقی اصیل ایرانی (ردیف) را فرا بگیرد .
- ۳ - به سبک اساتید گذشته گوش فرا داده و بر روی آن‌ها کار کند تا حدی که بتواند آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد .
- ۴ - در زمینه تلفیق صحیح شهر و موسیقی، خصوصاً خواندن صحیح اشعار، دقت و ممارست نماید .
- از عوامل مضر برای صدا می‌توان آلودگی، عصبانیت و فریاد زدن، خستگی زیاد، مصرف سیگار و مواد غذایی تند که باعث آسیب رساندن به تارهای صوتی می‌شوند را نام برد .
- از عوامل مفید ورزش را می‌توان نام برد که موجب تقویت ریه‌ها و مجرای تنفسی و سلامت صدا می‌شوند. از ورزش‌های مفید می‌توان به کوهنوردی، شنا، و دوچرخه سواری اشاره کرد .

تکنیک صداسازی:

برای شروع فراگیری آواز ابتدا باید نحوه صدا دهی و یا به قولی صدا سازی را فراگرفته و تمرین نمود

۱ - راحت بنشینید، به طوری که اعضای بدن شما به خصوص مسیر تنفسی و حنجره تحت فشار نباشد .

۲ - مجاری تنفسی خود را به کمک دیافراگم از هوا پر نمائید و سپس بر تارهای صوتی پرتاب کنید. هوای پرتاب شده سبب ارتعاش در آمدن تارها و تولید صدا می‌گردد. این کار را بدون اعمال هیچگونه فشار و نیرویی انجام دهید در این مرحله کنترلی بر صدا اعمال نکرده و تنها صدای نتها را ایجاد کنید، زیرا در غیر این صورت ممکن است صدای شما به طور مصنوعی تولید شود .

۳ - جهت انجام نمودن تمرین از يك دیاپازون (سیله‌ای که با آن می‌توان صدای نتها را دقیقاً تولید نمود) استفاده نمایید تا گوش خود را به صدای صحیح نتها عادت دهید .

۴ - از فراگیری درست اداکردن نتها، از هجاهای (آ - ای - او - آ - اِ - اُ) برای ادا کردن نتها استفاده کنید. دقت کنید صدا به سقف دهان پرتاب شود و زنگ خاص خود را به دست آورد این کار در روانخوانی مؤثر است و باعث می‌شود که به اندازه ظرفیت خود کلام، به کلمات نیرو وارد شده و کلمات بی‌دلیل سنگین نشوند .

۵ - ی آنکه تغییری در صورت و احياناً بدن انجام نشود بهتر است تمرین را مقابل آئینه انجام دهید . دهان خود را به اندازه يك سکه یا يك بند انگشت باز نموده و هجاها و صداها را با حنجره ادا نمائید .

دقت کنید که صدا در بینی و در حلق نرود (زمانی که زبان کوچک به عقب کشیده می‌شود، صدا در بینی شنیده می‌شود و زمانی که انتهای حنجره به کار برده شود صدا در حلق شنیده می‌شود .)

۶ - برای تمرین تنفس و اینکه بتوانید يك جمله، بیت یا مصراع را در يك نت یا فاصله بدون اعمال فشار و بریده شدن اجراء نمائید، هر صدا را قبل از اینکه نفستان تمام شود، قطع کنید. میزان تنفس‌گیری را از بمرترین صدا تا اوج‌ترین صدا با فواصل یکسان در نظر بگیرید .

عوامل مؤثر در زنگ صدا:

۱ - تارهای صوتی (در صورت بیماری تارهای صوتی، تغییر در صدا ایجاد می‌شود .)

۲ - فضای دهان

۳ - زبان (با تغییرات حرکت آن، صدا عوض می‌شود)

۴ - دندانها (يك خواننده یا مداح که زیاد از تارهای صوتی خود استفاده می‌کند باید به دقت مواظب سلامتی دندان هایش باشد. کشیدن دندان یا گذاشتن دندان مصنوعی زنگ صدا را تغییر می‌دهد .)

۵ - لبها

۶ - فك

۷ - حلق

۸ - سینوس ها

۹ - ریه

۱۰ - عضلات شکم و دیافراگم

۱۱ - نای (اگر ترشح داشته باشد صدا خراب می‌شود)

۱۲ - تنفس (باید به ازای کمترین دمیدن، بهترین صدا را ایجاد نمود. شدت بیش از حد، نفس را زود تمام می‌کند)

نکات مهم در اجرای تمرینات

- نکات مهمی که در اجرای تمرینات می‌بایست رعایت نمود عبارتند از :
- ۱ - از دزدیده خواندن (آرام خواندن، زمزمه کردن) و آزاد نبودن صدا اجتناب کنید .
 - ۲ - اکیداً توصیه می‌شود صدای خود را ضبط نمائید و به صدای خود گوش دهید. بدینوسیله می‌توانید به عیوب صدای خود واقف شوید .
 - ۳ - در اثر تمرین می‌توان به وسعت صدای بالاتر و یا پایین‌تر رسید. هنگام تمرین در صورت گرم بودن صدا، هر روز يك ربع پرده به صدای خود اضافه کنید و سعی نمائید بر روی این صدا بایستید. دقت کنید که فشار بی مورد بر تارهای صوتی شما وارد نشود .
 - ۴ - سیستم حنجره هر شخصی مختص به خود اوست و باید نحوه تمرینات صدا سازی منطبق با حنجره خود شخص باشد .
 - ۵ - برای آنکه راحت‌تر بتوانید کلمات را ادا کنید، بهتر است اشعار شعرا و بزرگان را با صدای بلند (نه در دل) دکلمه کنید تا اگر اشتباهی در تلفظ کلمه‌ای وجود داشته و یا حساسیتی به حرف‌های "س" و "ش" و... وجود دارد، نسبت به برطرف کردن آن اقدام نمائید.
- افرادی که به کلام فشار می‌آوردند، مسلماً دکلمه خوبی از شعرا را به اجرا نمی‌گذارد . همچنین باید به وزن شعر و معنا و قواعد دستوری آن توجه کافی داشته باشند . هر کسی باید در مرحله اجرای آواز از احساس درونی خویش برای ادای کلمات استفاده کند. تا از هرگونه تقلیدی جلوگیری شود .
- شناخت ریتم (وزن خوانی) امری ضروری برای مداحان جهت ساخت آهنگ:
- در این مجال مختصر چگونگی فراگیری ریتم بسیار سخت است. وزن خوانی و شناخت ریتم خود یکی از مباحث مهم و اساس موسیقی ایرانی به خصوص در حوزه آهنگ سازی است. اما از آنجا که مداحان محترم می‌بایست با این مسأله تا حد ممکن که زمان کلاس‌ها اقتضا می‌کند آشنا شوند، اشاره‌ای مختصر به این مسأله می‌نمایم. ان شاء الله در حین برگزاری کلاس‌ها در این مورد بیشتر با هم کار خواهیم کرد.
- اکثر مواقع اشعار مناسبی به دست شما می‌رسد که دارای محتوا و مفهوم بسیار غنی است ولی از آنجا که با ریتم و چگونگی ساخت يك آهنگ مناسب آشنایی کافی ندارید به مشکل بر می‌خورید. علم آهنگ‌سازی، دریای وسیع و بی‌کرانی است که فراگیری آن به سال‌ها تلمذ، نیاز دارد. برای آنکه بتوانید بر روی آن شعر آهنگی مناسب، جدید و وزین بگذارید، لازم است قبل از هر چیز به محتوا و مفهوم شعر به دقت توجه کنید، ببینید هدف شاعر از آن سروده چیست؟ و آن شعر چه پیامی دارد؟ سپس چندین بار آن را با صدای بلند دکلمه کنید تا حال و هوای بهتری از شعر نصیب شما شود.
- آنگاه با توجه به موضوع شعر باید دید که بهتر است در چه دستگاه و یا گوشه‌ای اجرا شود. قطعاً همان طور که قبلاً نیز عرض کردم شعری که دارای مضمون غم و اندوه است نباید در چهارگاه، شور و یا ماهور اجرا گردد یا بر عکس.
- سپس مدتی را در دستگاه یا گوشه مورد نظر آواز بخوانید تا بهتر بتوانید با حال و هوای آن دستگاه ارتباط درونی برقرار کنید.
- سپس ذوق و خلاقیت و احساسات درونی شماست که به شما کمک می‌کند تا بتوانید با استفاده از ریتم‌های مناسب آهنگی وزین، زیبا و دلنشین که حق مطلب شعر را ادا کند بر روی آن بگذارید. سعی کنید از گذاشتن آهنگ‌های تکراری جداً خودداری کنید. برای شروع کمی سخت است ولی اگر ذهن خود را به این کار عادت بدهید به مرور زمان خواهید دید که با الهام از ذهن خلاق و احساسات درونی معنوی خود می‌توانید آهنگ‌هایی بسازید که درخور نام ائمه اطهار باشد.
- پیشنهاد می‌کنم که عزیزان مداح در صورت امکان حتماً کتاب آموزش وزن خوانی ۱ و ۲ نوشته استاد علی اکبر شکارچی را مطالعه کنند.
- دلایل نامگذاری ردیف ایرانی به نام‌های خاص:

همان گونه که قبلاً اشاره شد، ردیف موسیقی اصیل ایرانی شامل ۷ دستگاه و ۵ آواز است که از تعداد زیادی گوشه که با يك نظم خاص و زیبایی خیره کننده‌ای در کنار هم قرار گرفته‌اند تشکیل شده است.

هر دستگاه و هر گوشه نام مخصوصی دارد که بنا به دلایلی آن نام را بر روی آن گذاشته‌اند. هر چند که علت نامگذاری از دستگاه‌ها و گوشه‌ها مشخص نیست، اما به صورت مختصر و مفید باید اظهار داشت که دلیل نامگذاری آن‌ها به شرح زیر می‌باشد:

۱ - بعضی از لغات و اصطلاحات زیبا و پر معنای زبان فارسی یکی از دلایل این نامگذاری است. مثلاً "شور" همان گونه که می‌دانید شور در لغت به معنای شوق، اشتیاق، ذوق و شادابی است. از آن جا که وقتی يك خواننده در دستگاه شور می‌خواند حس و حال شور و شوق در شنونده زیاد می‌شود به همین دلیل نام "شور" را برای آن انتخاب کرده‌اند.

لازم به یاد آوری است دستگاه شور، دستگاه بسیار شاد و نشاط آوری است و عزیزان مداح می‌توانند در مولودی خوانی‌ها از این دستگاه و متعلقات آن استفاده کنند.

۲ - بعضی نام‌ها از مناطق گوناگون سرزمین ایران گرفته شده‌اند مانند: گیلکی، بختیاری، شوشتری و...

لازم به توضیح است که به ملودی این آوازها با دقت گوش کنیم می‌بینیم که بر گرفته از موسیقی آن مناطق می‌باشند.

۳ - گروهی از نام‌های قهرمانان یا موسیقی‌دانان گرفته شده‌اند مانند "محمد صادق خان حسینی"، "حاجیانی"، "بیات درویش حسن" و...

۴ - برخی توصیف طبیعت و جهان هستند مثل سپهر، بحر نوروز، نوروز و...

۵ - گروهی از مسائل عاطفی و احساسی حکایت دارند مثل حزن، خجسته، فرح.

۶ - گروهی دیگر از تصوف و عرفان حکایت دارند مثل راز و نیاز، سوز و گداز، جامه داران.

۷ - گاهی هم از داستان‌های ادبی استفاده شده مثل لیلی و مجنون، خسرو و شیرین.

۸ - گروهی هم از نام پرندگان استفاده کرده‌اند مثل چکاوک.

معرفی ردیف آوازی:
همانگونه که قبلاً اشاره شد ردیف آوازی ایرانی شامل ۷ دستگاه و ۵ آواز می‌باشد:

۱ - دستگاه شور:

دستگاه شور را مادر دستگاه‌ها می‌نامند چرا که به شکلی تمامی دستگاه‌ها و آوازها از این دستگاه مشتق می‌شوند و ۵ آواز ردیف آوازی یعنی ابوعطا، بیات ترک، افشاری، دشتی و بیات اصفهان از متعلقات این دستگاه می‌باشد.
دستگاه بسیار شاد و فرح بخشی است و با توجه به گستردگی این دستگاه، مداحان عزیز می‌توانند جهت ساخت آهنگ‌های شاد و نشاط‌آور در مراسم مولودی خوانی از آن استفاده کنند.
نام تعدادی از گوشه‌های این دستگاه عبارتند از: درآمد، کرشمه، رهاوی، قرچه، رضوی، سلمک، حسینی، زیر کش سلمک، دوبیتی، مثنوی و...

۲ - دستگاه ماهور:

این دستگاه نیز مانند دستگاه شور، بسیار شاد و زیبا و دلنشین می‌باشد. تنوع بسیار زیادی در گوشه‌های این دستگاه وجود دارد.
مداحان عزیز می‌توانند به فراخور حال مجلسی که در آن برنامه اجرا می‌کنند، از این دستگاه استفاده زیادی ببرند.
بعضی از گوشه‌های آن عبارتند از: داد و گشایش، حصار، فیلی، راک عبدالله، راک هندی، راک کشمیر، چهارپاره، نصیر خوانی، جواد خوانی و...

۳ - دستگاه چهارگاه:

دستگاه چهارگاه دارای گوشه‌های متنوع و تا حدودی سخت است. دارای تحریرهای خاصی است که دقت و ظرافت خاصی را می‌طلبد.
فضای این دستگاه بیشتر از هر چیزی حماسی است و کسی که آوازی را در این دستگاه می‌خواند، می‌باید از تسلط و تبحر خاصی برخوردار باشد.
رجز خوانی از شاخصه‌های دستگاه چهارگاه می‌باشد در مراسم تغزیه و نوحه‌های حماسی، این دستگاه کاربرد زیادی دارد.

۴ - دستگاه سه‌گاه:

دستگاه بسیار زیبایی است. حزن، اندوه، فراق و هجران از خصوصیات بارز این آواز می‌باشد.
زابل، مویه، مخالف، مغلوب، مثنوی برخی از گوشه‌های دستگاه سه‌گاه می‌باشند.
این دستگاه از آنهایی است که بسیار می‌تواند راه گشای کار مداحان عزیز در ساختن آهنگ‌های سوزناک باشد.

۵ - دستگاه همایون:

خصوصیاتی که برای دستگاه سه‌گاه ذکر گردید تا حدود زیادی در دستگاه همایون حکم فرما است.
درد، غم، ناله، شکوه و اندوه حال و هوای همایون می‌باشد.
آشنایی با این دستگاه در ساخت نواهای غمناک در ایام محرم و شهادت ائمه اطهار (علیه‌السلام) کمک زیادی به مداحان اهل بیت (علیه‌السلام) می‌کند.
نام چند گوشه از دستگاه همایون عبارتند از: چکاوک، بیداد، طرز، شوشتری، بختیاری و...

۶ - دستگاه نوا:

این دستگاه حس و حال معنوی خاصی را به دنبال دارد. هنرمندانی که دنباله روی موسیقی عرفانی می‌باشند از این دستگاه به وفور استفاده می‌کنند. حالت‌های اجرای دستگاه نوا به آواز افشاری نزدیک می‌باشد. گوشه‌های دستگاه نوا عبارتند از: درآمد، درآمد نیشابورک، گردونیه، نغمه، بیات راجه.

۷ - دستگاه راست پنج گاه:

در بین ردیف‌های آواز ایرانی، دستگاه راست پنج گاه یکی از دستگاه‌هایی است که کمتر به آن پرداخته شده است. شاید یکی از دلایل آن سخت بودن حالت‌های اجرای این دستگاه می‌باشد. در خیلی از گوشه‌های این دستگاه، شنونده احساس می‌کند این گوشه‌ها متعلق به دستگاه ماهر است. اما شروع و فرودهای منحصر به فردی دارد که مختص دستگاه راست پنج‌گاه می‌باشد. نام تعدادی از گوشه‌های این دستگاه عبارتند از: زنگوله، نغمه، پروانه، روح افزا، پنج گاه، نیریز، بحر نور، بیات عجم و...

۸ - آواز بیات اصفهان:

این آواز مانند دستگاه همایون حزن و اندوه زیادی را به دنبال دارد. بسیار سوزناک می‌باشد و توصیه‌ای که به مداحان عزیز دارم این است که توجه ویژه‌ای به این آواز داشته باشند چرا که می‌تواند در ساختن آهنگ‌های غمناک کمک زیادی به آن‌ها بکند. جامه دران، بیات راجه، اوج، سوز و گداز، نغمه و... از گوشه‌های زیبای آواز بیات اصفهان می‌باشند.

۹ - آواز دشتی:

شکوه و شکایت، فراق یار، هجران و درد و غم پیام‌آواز دشتی است. اگر مداحان اهل بیت بتوانند با این آواز ارتباط برقرار کنند می‌تواند دستگاه خلق بسیاری از آهنگ‌های جاودان و ماندگار در عرصه موسیقی مذهبی باشد. پس شایسته و بایسته است که عزیزان مداح با دقت تمام به چم و خم این آواز آشنا شوند. گیلکی، دشتستانی، حاجیانی، غمانگیز، اوج در آواز دشتی خوانده می‌شوند.

۱۰ - آواز افشاری:

همانگونه که در توضیح دستگاه نوا اشاره شد، حالت‌های آواز افشاری شباهت زیادی به دستگاه نوا دارد و در فرودها و غلت‌های خاصی که مختص آواز افشاری است، تفاوت این دو آشکار می‌گردد. درآمد، جامه دران، عراق، اوج، مثنوی از گوشه‌های این آواز می‌باشد.

۱۱ - آواز ابوعطا:

این آواز نیز از متعلقات دستگاه شور می‌باشد، تا حدودی از آوازهای دیگر شادتر و با نشاط‌تر است. برای ساختن آهنگ‌های شاد و فرح‌بخش به خصوص در مراسم مولودی خوانی این آواز می‌تواند گره‌گشای کار مداحان باشد. حجاز، سیخی، رامکلی، گبری، خسرو و شیرین و... نام چند گوشه آواز ابوعطا می‌باشند.

۱۲ - آواز بیات ترک (بیات زند):

آواز بیات ترک که قدما به آن آواز خدایی مقام الهی می‌گفتند مناسب‌ترین بستر و جایگاه برای خواندن مناجات‌ها و نیایش‌ها است و اساساً بیات زند نام دارد که اشارت به زندها و پشت‌ها و گائنه‌ها در زبان و آئین‌ها و مناجات کهن و دیر پای ایرانیان دارد و شرح تاریخچه و سیر حرکت و اطلاق کلمه بیات ترک تحقیق پژوهشی جداگانه‌ای می‌طلبد.

مرحوم مؤذن زاده اردبیلی در اجرا و بیان از آن آواز به وفور استفاده کرده است که نمونه بارز آن اذان معروفی است که با صدای ملکوتی آن زنده یاد شنیده‌ایم.
روح الارواح، جامه دران، دوگاه، قطار، مثنوی از گوشه‌های آواز بیات ترک می‌باشد.

نکاتی که در تکمیل توضیحات گوشه‌های ردیف آوازی باید به آن‌ها اشاره کرد، عبارتند از:

۱ - همان گونه که مشاهده نمودید، گوشه‌ای مثل مثنوی، در تمامی دستگاه‌ها و آوازها وجود دارد با این توضیح که مثنوی هر دستگاه و آوازی با داشتن شور و حال و حالت‌های اجرایی مخصوص آن دستگاه، خوانده می‌شود و از جهت شکل اجرا، با هم متفاوتند.

۲ - اگر به طور حرفه‌ای و جدی فراگیری ردیف آوازی را دنبال کنیم می‌بینیم که براحتی می‌توان از دستگاه همایون که دستگاهی غمناک می‌باشد، به چهارگاه که دستگاهی حماسی و پر از رجز خوانی است، رفت. یا مثلاً می‌توانیم از دستگاه سه‌گاه به آواز بیات اصفهان برویم. البته حسن موسیقی ایرانی در این می‌باشد که هر دستگاه و آوازی در جایی يك پل ارتباطی دارد که می‌توان با استفاده از آن به دستگاه‌های دیگر رفت و برگشت که به این کار در اصطلاح "مرکب خوانی" می‌گویند که خارج از حوصله و زمان این کلاس‌ها می‌باشد. در پایان جا دارد از عزیزانی که تلاش وافر در برپایی این کلاس‌ها جهت پربار کردن سطح کیفی کار مداحان اهل بیت (علیه‌السلام) داشتند، تقدیر و تشکر کنم و مجدداً ذکر این نکته ضروری است که فراگیری دوره‌های صدا سازی، تکنیک آوازی و ردیف آوازی به سال‌های متمادی زمان نیاز دارد تا بتوان از آن استفاده کرد. این مجال اندک فرصتی بود برای يك آشنایی کلی با این مقوله. باشد که مقبول درگاه ایزد منان و مئثر ثمر برای مداحان ائمه اطهار (علیه‌السلام) باشد.

(ان شاء الله)

(برادر كوچك شما)

(سید رحیم عدنانی)

(مرداد ماه ۸۷)